

YOSHLARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHDA MOTIVLARNING O'RNI

*Sharipova Gulnur Abaevna,
Qoraqalpog'iston Respublikasi
Nukus shahri 48-sonli maktab psixologi*

Ma'naviy komil insonlar ta'lim tarbiya olish hamda bu ta'lim va tarbiyani yanada boyitishlari, amaliyotga tatbiq eta olishlari bilan ajralib turadilar. Ta'lim tarbiya insonda ma'lum bir kasb hunarga qiziqish, shu kasb orqali o'z hayotini tuzish, kelajagi uchun zarur bo'lgan manbalarni vujudga keltirishni shakllantirib boradi. Insoniyat paydo bo'libdiki, u har doim o'zini boqish, ehtiyojlarini va manfaatlarini qondirishga harakat qilgan va hozirda ham shuyo'ldan bormoqda. Insoniyat hayot faoliyati uchun zarur bo'lgan ehtiyojlarni qondirish davomida yangi kasblar ham paydo bo'lib bormoqda. Dunyoda 60 ming (qiyoslash uchun Rossiyada 20 ming), O'zbekistonda 6 mingdan ziyod kasblar mavjud. Shuni aytish kerakki, kasb hunar va uning egalari azaldan xalqimiz tomonidan e'zozlanib kelingan. O'zbekistonda hozirda bilimdon, o'z kasbini yaxshi egallagan, mustaqil fikrlovchi, o'z kasbiga ijodiy yondashuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, izlanuvchan, intiluvchan mohir ustalar, kasb egalari ko'proq talab qilinmoqda. Shunga asosan, O'zbekiston Respublikasida mutaxassis kadrlar tayyorlash masalasi dolzarb va katta e'tibor berilayotgan masalalardan biri bo'lib turibdi.

Kasb – hunar to'g'risida har xil munosabatlar hosil bo'lishining asosiy sabablaridan biri – bu maktab o'quvchilarida kasb tanlash jarayonida turli xil motivlarning namoyon bo'lishidir. Motivlar o'rtasidagi kurash ularning u yoki bu qarorga kelishlariga sabab bo'ladi. Bizningcha, voqelikka ongli munosabatda bo'lish ob'ektiv va qat'iy qarorni keltirib chiqaradi. V.A.Krutetskiy o'spirinlarda uchrashi mumkin motivlardan quyidagilarni alohida ta'kidlab o'tadi:

- 1) biror o'quv faniga nisbatan o'spirinning qiziqishi
- 2) vatanga foyda keltirish istagi (o'zlarining individual -psixologik xususiyatini va qobiliyatlarini hisobga olgan holda)
- 3) shaxsiy qobiliyatini ro'kach qilib ko'rsatish
- 4) oilaviy an'analarga rioya qilishi (vorislik)
- 5) do'stlari va o'rtoqlaridan o'rnak olganligi
- 6) ish joyining va o'quv yurtining uyga yaqinligi
- 7) moddiy ta'minlanganlik
- 8) o'quv yurti ko'rinishining chiroyliligi yoki unga joylashishning osonligi singari motivlardir[1].

Bundan tashqari, yoshlarda boshqa turdagi motivlar ham mavjud bo‘ladi. Ular qatoriga shaxsning biror kasbga, fanga moyilligi, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadi, unga intilishi, qunti, kasb to‘g‘risidagi ma‘lumoti, uning sihat - salomatligi, asab tizimining xususiyati va temperamentining xususiyatlari kabi motivlarni sanab o‘tish mumkin. Biroq motivlarning boshqa xillari ham uchraydi. Lekin holatning o‘zgarishiga qarab ulardan unisi yoki bunisi bosh maqsadga aylanib turadi.

Mazkur holatni tadqiq etgan yirik psixolog E.A.Klimov o‘spirinlar kasb tanlash kezida; birinchidan, biror kasbning «nufuzli ekanligiga» baho berishdagi dogmalarga asoslanish, ikkinchidan, kasbga uzoq va noaniq tasavvurga binoan baho berish, uchinchidan, biror kasb egasi bo‘lmish kishiga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatda bo‘lishni tegishli kasbga ko‘chirish, to‘rtinchidan, kasbning oddiy kundalik tomonini nazar - pisand qilmasdan, uning tashqi tomoniga, sirtiga mahliyo bo‘lish, beshinchidan, o‘rtoqlarining ta’siri ostida «kompaniya uchun» kasb tanlash kabi xatoliklarga duch kelishi mumkinligini ta’kidlab o‘tadi[2].

O‘spirinlar kasb tanlash to‘g‘risida yaqqol tasavvuriga ega bo‘lmaganliklari boisidan ko‘proq xatoga yo‘l qo‘yadilar. Tanlangan yoki tanlanishi zarur bo‘lgan kasb undan qanday shaxs fazilatlarining talab qilishini tushunib etmaydilar. Ular o‘z layoqatlarini oqilona baholashga qurbi etmaganligi uchun u yoki bu kasbni egallaganda qanday tezlikda va aniqlikda harakat qilishligini, sezish va idrok qilish xususiyatlarini, asab tizimining muvofiqlashishi mumkinligini bilmaydilar. Shuning uchun yuqorida bayon qilib o‘tilgan hatolarga yo‘l qo‘yadilar. Biroq hozirgi davrda bunday ko‘ngilsiz xolatlarining oldini olish imkoniyatlari mavjud. Buning uchun quyidagi pedagogik – psixologik va ijtimoiy xususiyatli umumiy tomonlarga alohida e’tibor berish maqsadga muvofiq.

1. Kasblarni o‘rganish metodlarini ishlab chiqish, ularni tasniflash va lo‘nda qilib ifodalash.
2. O‘qituvchining kasb maorifi yuzasidan tashviqot ishlari olib borish o‘qituvchilar bilan kasbga doir individual konsultatsiyalar – maslahatlar uyushtirish, o‘spirin va uning ota-onasi bilan kasbga yo‘naltirish metodikasini birgalikda ko‘zdan kechirish.
3. O‘spirinlarni kasbning asosiy guruhlarini, turlari bilan yaqindan tanishtirish ; muayyan kasb oldiga qo‘yiladigan shaxsning fiziologik, psixologik fazilatlarini hamda kasb o‘rganishning yo‘llari bilan tanishtirishni tashkil qilish.
4. Mehnat ta’limi darslarida o‘quvchilarda dastlabki kasbiy tayyorgarlikni yuzaga keltirish va unga nisbatan mehr-muhabbat uyg‘otish.
5. Psixodiagnostik va kasb tanlashga doir metodlarni amaliyotga tadbiiq qilishga moslashtirilgan turlarini ishlab chiqish.
6. Tuman va shaharlarda zamon talabiga javob beradigan kasb tanlash markazlarini jihozlash.

7. Kasb tanlashni tashviqot qilish yuzasidan o‘spirinlarni ommaviy axborot vositasiga jalb qilish va ularni psixologik jihatdan tayyorlash kabilar[3].

Hozirgi davrda tadqiqotchilar va amaliyotchilar tomonidan kasb tanlashning metodlari va metodikalari ishlab chiqilgan. Kasblarning xususiyatlariga qarab tasniflash va ularni ma'lum tartibga solib, tizimli ravishda tavsiflashga erishilgan.

Psixolog M.G.Davletshin kasb tanlashni uch bosqichdan kelib chiqqan holda (kasb maorifi, kasbiy maslahat, kasbga yo‘naltirish) shaxsning kasb - hunarga yaroqliligi (layoqati)ning ichki tomonlarini ochishga harakat qiladi: a) kadr tanlash davrida shaxsning umumiy yaroqliligi (layoqati); b) kasb- hunar tanlashda uning qaysi kasb turiga loyiqligi; v) kasbga o‘rgatishda shaxs sifatlarini shakllantirish imkoniyatining mavjudligi haqidagi savollarga javob olishga intiladi[4]. Muallifning fikricha, o‘spirinning kasbga yaroqliligini aniqlaganda uch muhim narsaga etibor qilish maqsadga muvofiqdir: kasbga munosabat, qobiliyat, qo‘nikma va malakalar. Odamning kasbga yaroqliligini aniqlashda uning qiziqishi, irodasi, qobiliyati, maxsus bilimi, ko‘nikmalarining jips aloqasini ifodalagan holda olib qarash oqilona yo‘ldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmetjanov M.M.Jumayev U.S., XaitovJ.N. Kasbiy faoliyat psixologiyasi. Buxoro – 2020. -77b.
2. G'oziev E.G., Toshimov R. Menejment psixologiyasi. T -2001. – 52b.
3. S.Jalilova, F.Xaydarov, N.Xalilova «Kasb psixologiyasi». - Toshkent 2010. - 48b.
4. www. ziyanet. uz